

PASSAT, PRESENT I FUTUR EN L'OBRA DE ZYGMUNT BAUMAN¹

Nerea MIRAVET SALVADOR

Resum

Una de les principals aportacions de Zygmunt Bauman al panorama intel·lectual actual és l'encunyació del rètol «Modernitat líquida» per tal de condensar la natura del temps present, des de la perspectiva de la manca d'elements estables que el caracteritzen. La contrapartida, però, d'una aital concreció és l'establiment d'un joc de consistències que marca tota la interpretació del temps històric d'aquest autor. El propòsit d'aquest article és oferir una visió panoràmica del registre de fenòmens que sustenten l'atribució d'una determinada dosi de solidesa i/o de liquiditat a passat, present i futur, així com dels supòsits, judicis de valor i propòsits que travessen aquesta posologia.

Paraules clau: Modernitat sòlida, Modernitat líquida, temps, acceleració, utopia.

Past, Present and Future in Zygmunt Bauman's Works

Abstract

Abstract: One of Zygmunt Bauman's major contributions to the current intellectual arena is the minting of «liquid modernity», which condenses the nature of current time, characterized by the lack of stable elements. The compensation of this concision is the establishment of a set of consistencies that identifies the whole interpretation of the historical time by this author. The aim of this article is to offer a wide overview of the phenomena underlying the attribution of a given dose of solid and / or liquid past, present and future, together with the assumptions, judgments and intentions covering this posology.

Key words: Solid Modernity, Liquid Modernity, Time, Acceleration, Utopia.

¹Aquest text s'ha realitzat en condició de beneficiària del programa d'Ajudes per a la formació de personal investigador de caràcter predoctoral, en el marc del Subprograma «Atracció de Talent» de VLC-CAMPUS de la Universitat de València i al si del projecte de recerca «Hacia una Historia Conceptual comprensiva: giros filosóficos y culturales» (FFI2011-24473) del Ministerio de Economía y Competitividad.»

Introducció

Concebuda sota el signe d'un Cronos antropòfag, la nostra és, sens dubte, l'edat de la pressa. En un article recent, Hartmut Rosa lamentava promissòriament la manca d'atenció que un element com l'acceleració havia adquirit en els estudis referents a la Modernitat. Racionalització, diferenciació o individualització, remarcava aquest autor, han copat l'interés de les aproximacions als processos de modernització dins i fora del món occidental, en detriment d'un examen orquestrat a la llum del factor increment de la velocitat.²

Una relativa excepció a aquest estat de coses ens la proporciona la prolífica obra de Zygmunt Bauman, especialment aquella part de la mateixa que ha vist la llum durant la darrera dècada. El conjunt de reflexions que arranquen amb la publicació el 2000 de la seva obra *Modernitat líquida (Liquid Modernity)* fan del canvi accelerat la matriu d'una ambiciosa lectura del temps present i l'estri per a una aproximació a la controvertida qüestió de la continuïtat entre aquest i el passat. A través de Bauman contemplem l'època actual des del prisma del desplegament que s'hi dona de les conseqüències i concomitàncies de la nova gramàtica temporal que es gesta amb la Modernitat. El pes creixent del futur i la perspectiva de canvi que involucra, en detriment del passat i de la inclinació a la conservació, es conjugaren amb un desenvolupament tècnic sempre en ascens que permetria incrementar exponencialment el ritme d'aquest canvi. Però l'esperit de progrés que encoratjaria l'home modern a alliberar-se dels *ídola* que enterbolien la seva visió i limitaven la seva capacitat d'acció, adquireix en els nostres dies una magnitud tan desorbitada, que allò que fou un vehicle d'emancipació adquireix avui dia el caire d'una tirania, el jou de l'instant, la urgència i la celeritat. Per què deu haver desaparegut el plaer de la lentitud? On deuen ser els passejants d'antany?, ens interpel·lava Kundera.³ Devorats per les derives d'un projecte de líquüefacció, contesta Bauman.

La diagnòsi que ens ocupa conflueix, doncs, amb el testimoniatge subjacent a les anàlisis de pensadors contemporanis, com Paul Virilio o l'esmentat Rosa, que el sentiment de trobar-nos en un temps de crisi depèn de la propagació d'una crisi del temps.⁴ Una constatació que, assumint la subversió que suposa la Modernitat per als horitzons i esquemes temporals previs, posa en valor el deute fundacional que el present contrau amb aquesta. Abans que una superació, amb o sense abandonament, el moment actual

² Cfr. H. ROSA, «Aceleración social: consecuencias éticas y políticas de una sociedad de alta velocidad desincronizada». *Persona y sociedad* [en línia], XXV/1, 2011, p. 9-49. Disponible a: <http://www.personaysociedad.cl/acceleracion-social-consecuencias-eticas-y-politicas-de-una-sociedad-de-alta-velocidad-desincronizada/> (darrer accés: 21/05/2013).

³ Cfr. M. KUNDERA, *La lentitud*, Barcelona: Tusquets, 2009, p. 11.

⁴ Cfr. per exemple: H. ROSA, *Beschleunigung - Die Veränderung der Zeitstrukturen in der Moderne*, Frankfurt: Suhrkamp, 2005; P. VIRILIO, *Velocidad y política*, Buenos Aires: La Marca, 2006 (1a edició en francès de 1977).

constituïria, des d'aquesta perspectiva, una intensificació de tendències inherents a l'era moderna que donaria pàbul a tota mena de patologies modernes per exacerbació.

De la dissolució transitòria a la terra ferma de la liquiditat

En les obres que s'inscriuen dins l'estela de la liquiditat, Bauman ens presenta una Modernitat que ho és genuïnament en la seva autocomprensió com a projecte. Les anàlisis des de Bacon o Descartes fins a Marx, fites com la Revolució Francesa, la Revolució Industrial o àdhuc el colonialisme, o grans invencions com el telescopi i el ferrocarril, compartirien un mateix ànim, és a dir, una mirada endavant que es posaria el cel com a límit i deixaria tot allò prefixat, heretat i arrelat com a penyora. Sota una nova llum, el passat i la tradició –i amb ells, tots els paràmetres de conducta, sistemes de lleialtat, fonts de certesa i mecanismes d'administració del poder que hi estan aparellats– apareixerien ara com les càrregues obstructores de l'emancipació humana. Si la Modernitat s'interpreta a si mateixa com a projecte és, doncs, en la mesura que s'autoconcep com un trencament definitiu amb els pilars que sostenien el saber i l'ordre social anteriors: «Si "l'esperit" era "modern", ho era en tant que estava decidit a fer que la realitat s'emancipara de la "mà morta" de la seva pròpia història..., i açò tan sols es podia aconseguir fent els sòlids (és a dir, segons la definició, dissolent tot allò que persisteix en el temps i que és indiferent al seu pas i immune al seu fluir)».⁵

Ostensiblement, el rerefons d'una aital perspectiva és un canvi en la concepció del temps que s'inaugura, segons ens ho presenta Bauman, amb la seva autonomització respecte a l'espai. L'inici paradigmàtic de la Modernitat, arriba a assenyalar el nostre autor, es dona en el moment en què la distància recorreguda per unitat de temps se subordina a la inventiva i la capacitat tècnica humanes. Els límits naturals de moviment s'esborren i la velocitat passa a no conèixer cap altra vida que la de l'acceleració perpètua. Si hi ha vedats que restringeixen l'escurçament del temps necessari per al desplaçament més veloç, aquests no representen més que el destorb temporal d'un repte que es confia superar tard o d'hora –més d'hora que tard– amb l'ajut d'un saber i una tècnica més desenvolupats. Així, espai i temps se separen no tan sols entre si, sinó també de la

⁵ Z. BAUMAN, *Modernidad líquida*, Buenos Aires: FCE, 2009, p. 9. La idea de la fosa de sòlids la trobem ja, com el mateix Bauman apunta, en la primera part del *Manifest del Partit Comunista*, en què s'utilitza per a caracteritzar l'època burgesa en relació amb totes les anteriors: «Totes les condicions de vida encarnades, rovellades, amb els seus ròssecs de punts de vista i opinions esdevingudes venerables per l'edat, són dissoltes, totes les creades de nou envelleixen abans que puguin consolidar-se. Tot allò relacionat amb els estaments i l'estabilitat social s'evapora, és profanat tot allò que era sagrat, i els homes es creuen obligats finalment a considerar amb sang freda la seva posició en la vida, les seves relacions recíproques» (K. MARX i F. ENGELS, *Manifest del Partit Comunista*, Traducció de Jordi Moners sobre l'edició alemanya de 1890, revisada per F. Engels, edició digital, 1998, disponible a: http://in.directe.cat/documents/manifest_comunista.pdf [darrer accés: 21/05/2013]). En les obres de què no es disposa d'edició en català, aportarem la referència a l'edició en castellà –cas que la hi haja– i citarem mitjançant traducció pròpia al català.

pràctica vital immediata, tot qüestionant tant els criteris vigents de proximitat i llunyania, com l'enfilada dels ritmes de vida amb la natura (la de la successió dels dies i les nits o de les estacions, però també la de la dotació muscular de l'individu o dels bous i cavalls al seu servei).⁶ D'ací la convicció baumaniana que el temps de la Modernitat és aquell en què el propi temps té història. O val a dir que, del costat de Reinhart Koselleck, Bauman troba en aquest camí de progressiva desnaturalització de l'experiència temporal el símptoma d'una història genuïnament moderna. L'acceleració, puntualitzava Koselleck, és un indicatiu inqüestionable d'aquest procés:

Dit d'una altra manera: s'articulen ritmes de temps i transcurso de temps que ja no es poden deduir de cap temps natural ni de cap seqüència de generacions. La possible repetició contínua d'abans i l'aplicació permanent d'allò après s'interrompen per tal d'aprendre allò actualment nou. Comparats amb l'experiència anterior d'aprenentatge, els ritmes de temps de l'aprendre-de-nou es fan cada vegada més curts, la qual cosa produeix l'experiència d'un canvi accelerat. Aquest tipus d'acceleració remet a una història que va ser compresa com un temps que sempre es depassava a si mateix, per dir-ho així: com a modernitat, doncs, en el sentit emfàtic del terme.⁷

Bauman s'alinea amb Koselleck en considerar la Modernitat com un canvi no tan sols en el temps (a l'interior de l'esdevenir's històric) sinó també, i molt especialment, com una transformació de les pròpies estructures i horitzons temporals. En ambdós autors hi ha la constatació d'una experiència de substitució del temps repetitiu de la pretensió a «viure com els pares» per un temps nou, sempre diferent i millor, en què «viure com mai». En la seva cèlebre obra de 1979, *Futuro pasado: para una semántica de los tiempos históricos* (*Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*), Koselleck havia atorgat a aquesta conjuntura una expressió terminològica que resulta esclareidora per a entendre la transició en Bauman d'una Modernitat a l'altra: l'allunyament gradual entre «espai d'experiència» i «horitzó d'expectativa».⁸ La condició de possibilitat que la Modernitat pugui ser entesa com un temps nou, ens indicava aquest autor, passa per la ineficàcia creixent dels esdeveniments passats incorporats a l'experiència individual present i transferits de generació en generació, per apuntar en la direcció d'un «encara-no» per vindre. D'un transcórrer idiosincràticament conservador, en què

⁶ Cfr. Z. BAUMAN, *Modernidad líquida*, op. cit., Pròleg i p. 118-122.

⁷ R. KOSELLECK, «¿Existe una aceleración de la historia?», a: J. BERIAIN i M. AGUILUZ (eds.), *Las contradicciones culturales de la modernidad*, Barcelona: Anthropos, 2007, p. 332. Koselleck se serveix en aquesta cita d'un joc de paraules intradueïble entre *Neuzeit* (Modernitat) i *neue Zeit* (temps nou), que serà recurrent en els seus escrits alhora que central en la seva comprensió de la Modernitat.

⁸ R. KOSELLECK, *Futuro pasado: para una semántica de los tiempos históricos*, Barcelona: Paidós, 1993, especialment el capítol 14 («Espacio de experiencia» y «Horizonte de expectativa», dos categorías históricas), p. 333-357. El mateix Bauman se serveix de la idea de trencament «entre la realitat i les expectatives», tot remetent explícitament a Koselleck, a: Z. BAUMAN, *La cultura como praxis* (*Culture as Praxis*, 1973), Barcelona [etc.]: Paidós, 2002, p. 14-15.

l'experiència dels descendents es nodreix de la dels avantpassats tot esperant no ser modificada en els seus aspectes essencials, si més no fins a l'arribada del Regne de Déu, es passa a un temps històric en què «tota experiència precedent no ha de ser objecció contra l'indole diferent del futur».⁹ Així, si en un moment anterior –Koselleck posa el límit aproximat en l'equador del segle XVII– les expectatives referents a un futur substancialment diferent del present eren projectades a un més enllà esdevenidor amb la fi d'aquest món, la noció moderna de progrés trasllada aquesta fi de la història a l'interior mundà d'un perfeccionament programat i efectuat pels propis homes. En termes de Bauman, ser modern esdevé la condició de no poder detindre's, a l'empara de narracions de progrés que transformen la confiança en el present –la doble creença que el temps està de part nostra i és producte de les nostres accions– en fe cap a l'assoliment futur d'un ordre òptim.¹⁰

Amb aquest teló de fons, Bauman ens presenta *l'home sense atributs* de la Modernitat en termes d'un subjecte que ha fet *tabula rasa* de l'experiència passada, ha emprés la construcció de la seva pròpia identitat i es dedica laboriosament al seu treball tot posant la gratificació, perquè confia en un futur capaç de dotar de sentit el seu projecte de vida. Un futur que, atesa la seva important significació retrospectiva, ha de ser garantit mitjançant un disseny exhaustiu que no deixi res a l'atzar i, en tant que així, abraçador i potencialment totalitari. A *Modernitat i ambivalència (Modernity and Ambivalence)*, un estudi publicat quasi una dècada abans de *Modernitat líquida*, Bauman s'havia referit ja a la Modernitat com un període definitòriament prenyat amb l'obsessió del disseny i la producció artificial d'ordre. La contrapartida de la mundanització de la fi de la història seria la consciència que tota forma d'ambigüitat, en tant que feia perillar l'èxit d'aquest programa, havia de ser suprimida; així com la confiança que aquesta reducció era una qüestió administrativa, de mera troballa i aplicació de la tecnologia pertinent.¹¹ L'exportació i implantació per tots els mitjans de «la marca occidental», la fixació dels individus al terra mitjançant la sofisticació dels aparells burocràtics i la rutinització del temps, o la guarda i custòdia de la univocitat dels grans conceptes i ideals moderns, haurien assaonat conjuntament una mena de croada contra tota forma de diferència que, en tant que diferència, fes trontollar les pretensions universalistes que vertebrarien el programa modern.¹² Fet i fet, Bauman es refereix a l'Estat modern com «l'Estat jardiner», és a dir, com aquella forma de govern que organitza l'espai públic d'acord amb un pla premeditat que tan sols tolera i conrea aquelles formes de vida que ell mateix ha previst i localitzat, mentre que lluita per suprimir les

⁹R. KOSSELLECK, *Futuro pasado*, op. cit., p. 347.

¹⁰Cfr. Z. BAUMAN, *Modernidad líquida*, op. cit., p. 34 i 141.

¹¹Cfr. Z. BAUMAN, *Modernidad y ambivalencia*, Barcelona: Anthropos, 2005 (1a edició en anglés de 1991), p. 22.

¹²Cfr. *ibíd.*, p. 308.

males herbes i la vegetació salvatge, la presència de les quals no ha sigut requerida pel disseny.¹³ En aquell treball el nostre autor se servia de l'Holocaust com a evidència de la tendència intolerant i totalitària endèmica a aquesta pràctica ordenadora moderna.¹⁴

D'aquesta manera, la fosa que començàvem atribuint a la Modernitat ja des de les seves etapes primerenques constitueix realment en la narració de Bauman un estat transitori destinat a abastar nous i millorats sòlids als quals fixar la humanitat. La Modernitat no pot deixar d'albergar una aspiració de liquiditat, en tant que es lliura a la causa d'un perfeccionament constant que fa esdevindre obsolet qualsevol punt de referència amb pretensions de durada superior al trànsit d'una fita a una altra; però si en la seva fase inicial es lliura a aquesta dissolució radical, ho fa en el marc i amb el propòsit d'una refonamentació total de l'edifici de la vida occidental. En aquest sentit parlarem de «Modernitat sòlida» per tal de referir-nos a aquest període, en contrast amb la naturalesa solidificant del qual Bauman postulava l'entrada en el segle XXI a una societat definitivament fluida.

Lluny de suposar, nogensmenys, un alçament d'acta i àdhuc una celebració de la defunció de la Modernitat, Bauman assegura que:

La societat que ingressa en el segle XXI no és menys «moderna» que la que va ingressar en el segle XX; com a màxim, es pot dir que és moderna de manera diferent. Allò que la fa tan moderna com la d'un segle enrere és allò que diferencia la modernitat de qualsevol altra forma històrica de cohabitació humana: la compulsiva, obsessiva, contínua, irrefrenable i eternament incompleta *modernització*; la colpidora, inextirpable i inextingible set de creació destructiva.¹⁵

A despit de les seves pretensions de consolidació sobre noves bases, la Modernitat dóna recer a un compromís permanent de demolició i reconstrucció que anima el recel cap a tot paràmetre amb ínfules de perpetuïtat. Segons ho perfila Bauman, no es tracta únicament de la revocació irreversible de tots els aspectes de l'experiència lligats a l'herència, sinó també de l'acampada en la consciència que cada etapa del desenvolupament humà no és sinó un estadi temporal en el camí progressiu cap a l'objectiu final d'una humanitat perfecta. La Modernitat sòlida s'erigeix, comptat i debatut, com el

¹³Cfr. *ibíd.*, p. 43. La metàfora estableix una gradació històrica d'acord amb la qual les formes de govern premodernes correspondrien a la figura del guardabosc, ocupat fonamentalment en tasques de conservació; els Estats moderns correspondrien al jardiner, abocat al disseny i la intervenció integral sobre el territori; i el caçador, que converteix l'entorn en un vedat abandonat a la lliure competència, donaria el tipus de la darrera fase de la Modernitat. Bauman recuperarà la metàfora en obres posteriors, com *Modernidad líquida*, *op. cit.*, p. 53, o *Tiempos líquidos. Vivir en una época de incertidumbre*, Barcelona: Tusquets, 2007, p. 139-140.

¹⁴Aquesta crítica reapareixerà en obres posteriors, com *Miedo líquido. La sociedad contemporánea y sus temores*, Barcelona: Paidós, 2007, p. 214.

¹⁵Ídem, *Modernidad líquida*, *op. cit.*, p. 33.

regne d'un estat provisional en la no-permanència, en què el beneplàcit cap a la novetat i el canvi generen la pràctica quotidiana d'un progrés accelerat. En aquest sentit, la liquiditat que servirà per a expressar plàsticament la idiosincràsia de la societat contemporània, és ella mateixa el tret que permet considerar-la una ulterior fase de desenvolupament de la Modernitat sòlida. Desplegant l'índole aporètica d'un període històric que es distingeix per allò mateix que el connecta amb el seu antecedent, la velocitat –sempre en tant que matriu i símbol d'una tendència a la inestabilitat en les més diverses àrees de la vida pública i privada– marcarà la direcció de la simultània continuïtat i fractura entre les Modernitats sòlida i líquida. Però, malgrat la centralitat que aquest element adquireix en ambdues etapes, la Modernitat líquida inaugura una dilatació aital de les seves potencialitats que ens veiem compel·lits a parlar, en termes de Milan Kundera –autor al qual Bauman remet constantment– de «velocitat èxtasi».¹⁶ Una transformació que és no tan sols quantitativa sinó, tal com veurem en el transcurs de l'exposició, font d'un important contingent de modificacions substancials.

En primer lloc, enfront d'una Modernitat sòlida en el tragí sempitern del progrés, la Modernitat líquida manlleua al futur la seva força directriu, en la mesura que l'absència de seguretat a llarg termini en què es tradueix el lliurament incondicional a la dissolució abandona l'època als dominis de la gratificació immediata. A la caiguda de les grans utopies realitzades –tant la del comunisme com la del liberalisme– s'hi afegeix la inestabilitat d'un present que per la velocitat del seu canvi no permet assentar la confiança necessària per al disseny de plans venidors. Els treballs rarament duren tota una vida, les habilitats que garanteixen la bona resolució de qualsevol activitat són contínuament renovades, les propietats canvien de mans a un ritme que pràcticament supera el de la seva producció, la veritat o el saber de què es disposa són constantment fuetejats per nous descobriments, invencions o canvis d'enfocament, i els vincles interpersonals fluctuen al compàs que marquen aquests i molts altres canvis. Naix així una generació d'homes i dones que, apunta Bauman, han oblidat un passat que els dificultaria l'avanç i són cecs a un futur en què no confien.¹⁷

A la impossibilitat del projecte per la inestabilitat del present es nua la saturació del gust per l'espera. Si la primera fase de la Modernitat havia abolit els dictàmens que orientaven la vida dels individus amb la intenció de substituir llur heteronomia per autoafirmació, la Modernitat líquida hauria estirat aquest principi fins a assolir una culminació aital que tot residu d'arrelament o predeterminació hauria estat reemplaçat per indefinides possibilitats en canvi constant. Segons troba Bauman, no és que s'hagen suprimit les autoritats sinó que, facultades moltes, tendeixen a cancel·lar-se entre si tot traslladant l'autoritat a qui ha de triar entre elles. L'individu s'erigeix com a únic criteri

¹⁶ M. KUNDERA, *op. cit.*, p. 11.

¹⁷ Cfr. Z. BAUMAN, *Modernidad líquida*, *op. cit.*, p. 138.

d'elecció entre infinites opcions de millora en l'àrdua comesa de confeccionar un projecte de vida del qual ell serà centre i font exclusius de recursos. D'aquesta manera, considera el nostre autor, aquelles tasques i responsabilitats que abans pertanyien, d'una manera o d'una altra, a les institucions i l'espai públic en general, han sigut incorporades a les alforges del subjecte a l'hora d'afrontar una emancipació, autonomia o modernització que continua essent, amb tot, absolutament imperativa. És la lluita del disseny arquitectònic contra allò informe propi dels fluids, sols que aquesta tensió, continguda en l'esperit modern mateix, ja no és una tensió pública sinó una batalla individual contra riscos i problemes socialment produïts. D'ací que: «L'abisme que s'obri entre el dret a l'autoafirmació [individu *de iure*] i la capacitat de controlar els mecanismes socials que el fan viable o inviable [individu *de facto*] pot alçar-se com la major contradicció de la modernitat fluida».¹⁸

Profusament carregat de frustracions i tasques pendents que tan sols des de si mateix hauria de poder resoldre, no és estrany, doncs, que el subjecte modern líquid d'aquesta «Modernitat privatitzada»¹⁹ abandone la sofisticació dels dissenys a llarg termini i restringisca les seves expectatives a la potència gratificadora de l'instant present. Resulta així que la procrastinació que havia determinat, segons Bauman, el mode modern d'estar en el món, tot sacrificant el present darrere d'un futur més perfecte, esdevé ara la constatació dissortada d'una circumstància de fet. Ja no es tracta de postergar la satisfacció com un signe de virtut moral, sinó de l'experiència que el goig desapareix tan aviat com s'assoleix. La societat moderna líquida és la de l'estètica del consum i l'obsolescència programada, en què el desig esdevé el seu propi objecte.

Bauman no cessa de reiterar que l'individu de l'època fluida viu tan sobrecarregat de preocupacions, abandonat com està a la seva pròpia sort, que els assumptes privats acaben fagocitant tot allò que no siga tal en el discurs polític. L'antiga amenaça expansionista de l'esfera pública en pro d'una societat més perfecta que mantenia la Teoria Crítica en una bel-ligerant defensa de l'autonomia i la particularitat, s'ha invertit per donar lloc a la colonització d'allò públic a mans d'allò privat. Comptat i debatut, si la promesa moderna sòlida d'un futur més perfecte s'allunya arrossegant amb ella la propensió a l'abnegació, aquesta és no tan sols una qüestió de desconfiança individual, sinó també, i abans que res, la conseqüència d'una reformulació radical de l'espai públic.

Amb la seva disposició a no confiar en cap altre ordre que no fos el creat per si mateix, l'Estat modern fou l'adalil per excel·lència en la gestació d'un marc de *reapropiació* de la comunitat. Gràcies a la sinalefa Estat-nació, apunta Bauman, el buit de pertinen-

¹⁸ *Ibid.*, p. 43.

¹⁹ «La nostra és una versió privatitzada de la modernitat, en què el pes de la construcció de pautes i la responsabilitat del fracàs cauen principalment sobre les espatlles de l'individu». A aquest respecte Bauman insistirà en el fet que la fosa de sòlids s'ha redirigit a la connexió entre les trïes particulars i els plans i actuacions col·lectius, tot esterilitzant qualsevol possibilitat d'acció col·lectiva (Z. BAUMAN, *Modernidad líquida*, *op. cit.*, p. 13; cfr. també p. 57).

ça ocasionat pel trencament de les comunitats tradicionals era emplenat per una «comunitat imaginada»²⁰ que, al seu torn, guanyava per a l'Estat l'obediència, la lleialtat i la cohesió social delerades en la seva recerca de legitimitat. Ara, però, l'Estat modern sòlid s'ha esgotat com a entitat política, tot deixant a l'individu la càrrega testamentària d'ocupar-se de la seva provisió de seguretat i certeses i tot cedint al mercat el domini sobre els recursos per a administrar aquesta protecció.²¹ Havent pagat per la seva llibertat el preu d'una solitud radical, privat de control sobre un present i un futur que es mouen en perpètua acceleració, mancat de tirans tangibles i d'uns universals contra els quals rebel·lar-se i immers en el joc d'unes relacions socials volubles, el subjecte de la Modernitat líquida existeix en una condició d'orfandat que l'Estat-nació ja no arriba a resoldre. No és capaç de contestar a un centre de poder que li ha sigut manllevat, s'ha ocultat i canvia constantment de cau; de la mateixa manera com ja no és capaç de mobilitzar des de la tribuna de la política. Ja no està en la seva mà abanderar un moviment de progrés del qual tampoc no es té clar en què hauria de consistir.

El nou arquetip antropològic reserva l'èxit per a aquells que posseeixen el saber necessari per tal de moure's lleugers en el *no-espai* de la Modernitat líquida global i ja no per a aquells que posseeixen pesades càrregues materials (terres, fàbriques, llocs administratius d'importància, etc.). En conseqüència, el joc de la dominació ja no enfronta els més grans amb els més menuts, com en la Modernitat sòlida, sinó els més ràpids contra els més lents. L'exercici de poder requereix, per a desconcert d'aquells que s'hi hauran de sotmetre, l'elusió de la rèmora de l'administració. El nostre autor incideix insistentment que la nostra és una «etapa postpanòptica» de poder extraterritorial en què la importància rau a mantenir-se sempre fora d'abast, en permanent possibilitat de fugida.²² Ha desaparegut l'oficina suprema al mode d'Orwell i Huxley, però el rerefons tràgic d'aquesta pèrdua afortunada ha sigut la progressiva separació entre poder i política.

En el si d'una comprensió del poder en tant que condició eminentment econòmica, Bauman trava aquesta circumstància amb el que ell mateix denomina el trencament del matrimoni entre treball i capital. No és que hagen assolit una independència absoluta, però semblen haver substituït el lligam «fins que la mort ens separi» per la molt més fràgil unió per conveniència:

²⁰ Segons la cèlebre expressió encunyada per Benedict Anderson a partir de la seva obra *Imagined Communities: reflexions on the origin and spread of nationalism*, publicada el 1983. Hi ha edició en català a Afers i Universitat de València, Catarroja i València, 2005. Bauman se servirà de l'expressió en diverses ocasions, per exemple a *Miedo líquido*, op. cit. p. 54, o a *Comunidad. En busca de seguridad en un mundo hostil*, Madrid: Siglo XXI, 2009, p. VIII.

²¹ Cfr. Z. BAUMAN, *Miedo líquido*, op. cit., p. 13.

²² John Ford fou especialment expressiu a l'hora de donar compte d'aquesta circumstància, adaptant a la pantalla gran la famosa novel·la de John Steinbeck *The Grapes of Wrath* (hi ha traducció catalana a Edicions 62). És particularment significativa, a aquest respecte, l'escena en què un camperol a qui acaben de notificar la seva expulsió de les terres familiars, pregunta, escopeta en mà i sense rebre resposta, a qui ha de matar.

El capital es va amollar de la dependència que el lligava al treball gràcies a una llibertat de moviments impensable antany fins i tot per a aquells «propietaris invisibles» de la terra. La reproducció del creixement i la riquesa, dels guanys i dels dividends i la satisfacció dels accionistes són en tot independents de la durada de qualsevol compromís local i particular amb el treball.²³

En aquest marc, l'amenaça del capital, amb la seva possibilitat permanent de fugida, exerceix una pressió tan assoladora sobre els agents polítics locals, que l'única tasca significativa a la qual Bauman els troba abocats és a la recerca i oferiment de les millors condicions per a la lliure empresa (impostos baixos, flexibilitat laboral, regulació laxa, etc.). Davant la incapacitat d'oferir alternativa a la desastrosa perspectiva que si el capital marxa el treball es queda orfe, la llibertat política resta completament hipotecada.²⁴

Així les coses, la pèrdua de protagonisme del treball condensa el sentit global del canvi en la gramàtica temporal de dues èpoques marcades tanmateix totes dues pel títol de la velocitat o l'exigència d'acceleració. La societat de productors amb què Bauman identifica la Modernitat sòlida és potencialment totalitària perquè entén l'acompliment de la història fins al seu desenllaç feliç com el producte dels seus propis treball i capacitat per a definir i garantir aquest mateix desenllaç.²⁵ En aquest sentit, la separació de poder i política de la Modernitat líquida és també en Bauman evidència de l'exclusió del treball com a mitjà per a assolir un ordre perfecte, alhora que símptoma de la renúncia a convertir el futur en el producte d'un disseny i un compromís socials.

Açò deixa la contemporaneïtat en una controvertida posició de cara a animar el brot de visions d'una posteritat incontestablement cobejable. La qüestió és central atès que la utopia funciona en Bauman com a promontori per a una comprensió de la naturalesa de la idea de progrés, que en darrer terme determinarà la del propi motiu «Modernitat».²⁶ Nogensmenys, les dues característiques que marquen la solvència per a la Modernitat de l'emblema «utopia» són tot just dues de les grans mancances que

²³ Z. BAUMAN, *Modernidad líquida*, *op. cit.*, p. 159.

²⁴ «Com mai abans, la política d'avui és un estira-i-arroña entre la velocitat amb què es mou el capital i la cada cop més disminuïda capacitat d'acció dels poders locals» (Z. BAUMAN, *Modernidad líquida*, *op. cit.*, p. 160). Valguen com a exemple proper en suport de la tesi de Bauman les declaracions de l'actual ministre d'Hisenda, Cristóbal Montoro, en sessió parlamentària el març de 2012, on subratllava, a propòsit de les exigències d'una reforma legal de gran calat per a la viabilitat del complex d'oci i congressos Eurovegas finalment concedit a la Comunitat de Madrid, el caràcter revisable dels ordenaments fiscals, financers i laborals, «sempre per tal d'atreure les inversions i afavorir l'ocupació» (http://ccaa.elpais.com/ccaa/2012/03/28/madrid/1332922761_093200.html [darrer accés: 21/05/2013]).

²⁵ Cfr. Z. BAUMAN, *Modernidad líquida*, *op. cit.*, p. 146.

²⁶ Cfr. ídem, *Tiempos líquidos*, *op. cit.*, p. 138, i la Conclusió («Una utopia sin topos») de: ídem, *La sociedad sitiada*, Buenos Aires: FCE, p. 271-292.

hem subratllat en relació amb l'era líquida: territorialitat i finalitat. Resulta, així, que interrogar Bauman sobre la versemblança d'una utopia líquida no deixa de ser un mode sinuós de plantejar la pregunta pels límits últims de la liquiditat del nostre temps.

Pel que fa a la territorialitat, Bauman considera central el fet que les utopies remetent a estats de coses geogràficament situats, bé que l'indret en qüestió pugui ser imaginari.²⁷ Fet i fet, el seu poder persuasiu brota en gran part, segons el mode com Bauman se'n fa càrrec, de la seva fixació a un espai delimitat. Són mons versemblants perquè es desenvolupen a l'interior d'unes fronteres que permeten acotar l'abast dels sistemes impecables d'organització social que els caracteritzen, i alhora establir una distància respecte als mons ordinaris coneguts. És a dir, el seu poder per a reflectir una administració humana alternativa resulta raonable en base al fet que aquesta administració es desenvolupa a l'interior d'uns límits en què la seva autoritat i no una altra és reconeguda:

Com tot el pensament de l'època [sòlida], el pensament utòpic donava per descomptat el caire territorial de tot ordre, fins i tot del «bon ordre» que intentava modelar per a la realitat social. Els models diferien en molts aspectes (tot i que menys del que els seus inventors suposaven), però tots es basaven en un *topos*, un territori separat i aïllat de la resta de l'espai, alhora que integrat internament gràcies al poder sobirà que imperava dins dels seus confins, *superiorem non reconoscens*.²⁸

Amb ànim de traslladar a l'esclariment del pensament utòpic la centralitat per a la Modernitat primerenca d'un element com la sobirania, el nostre autor pren de Carl Schmitt –de la mà de Giorgio Agamben– la idea que l'extensió de l'Estat és la del seu poder d'excepció; però tan sols perquè el poder té un caire territorial, és de la màxima importància aquest senyoriu sobre l'art d'excepció. En aquest marc, la recerca d'ordre de la Modernitat, a la qual ja ens hem referit com una constant en la lectura baumaniana d'aquest període, es tradueix en un intent de gestionar el poder d'excepció de tal manera que queden definides les condicions que el separen de l'exercici regular de la legalitat, així com reduïda la freqüència d'ocasions susceptibles de requerir-ne l'ús. La meta d'aquesta recerca i la realització de la utopia són expressions sinònimes que al·ludeixen a una disposició perfecta de l'espai de la llei on l'excepció ha estat un moment exclusivament fundacional que ja no serà invocat novament.

²⁷ En aquest punt Bauman i Koselleck es distancien, si bé podem considerar la seva dissensió una mera diferència d'accentos. Front l'èmfasi del primer en la territorialitat, Koselleck posa el focus en la temporització de la utopia. Per a l'alemany, l'emergència d'utopies pròpiament modernes es dona amb la conversió d'aquestes en una categoria políticossocial amb connotacions temporals (l'anticipació de certs elements d'un futur que s'aspira poder realitzar), de manera que ja no serà la seva (no-)ubicació sinó la seva integració en un esdevindre's històric de tipus progressiu allò que millor la definirà (Cfr. R. KOSELLECK, «L'utopia del tempo», a: ídem, *Il vocabolario della modernità: progresso, crisi, utopia e altre storie di concetti*, Bolonya: Il Mulino, 2009, p. 133-154).

²⁸ Z. BAUMAN, *La sociedad sitiada*, op. cit., p. 276.

La territorialitat que Bauman recalca en la utopia remet, doncs, a la propensió al compromís i la responsabilitat que aquest autor imprimeix sobre la Modernitat sòlida arran de la seva naturalesa arquitectònica. La subjecció del poder polític a un sòl que té l'encàrrec de governar i l'expectativa d'ordenar irreversiblement, comporta un pacte amb la població que, amb unes conseqüències o unes altres, la fa esdevenir diana de les seves atencions. Un acord que no tan sols concerneix el present de l'Estat, sinó també allò que creu i assegura poder realitzar en el futur, allò que el nostre autor denomina «finalitat». La utopia evidenciaria millor que qualsevol altra instància l'esperit jardiner a què ja ens hem referit com a cristallització de la confiança moderna sòlida en l'immens poder de la raó i la voluntat humanes. Sota el supòsit que l'humà alberga la capacitat de transformar el món en què viu en una realitat diversa, la utopia constitueix, per a l'imaginari de la primera etapa de la Modernitat, una anticipació del programa de millores a acatar en vista a una determinada construcció de futur. Representa, en definitiva, el principi mateix del progrés.

Contràriament, les substàncies líquides no resten, no fixen i no comprometen. En la pràctica, la contemporaneïtat es desenvolupa en l'escenari mòbil de les grans corporacions transnacionals, a mans de directors d'escena que ja no entenen el seu propi interès com estant lligat al control i la gestió dels cossos actants, interpretada per actors tancats en el desemparament d'un monòleg deixat a la improvisació i amb una cadència desmesurada que obliga a multiplicar fins a l'infinit els actes que componen el drama. La reunió de no-lloc (*outopia*) i bon-lloc (*eutopia*) amb què la Modernitat sòlida alimentava les seves expectatives d'un futur millor, dona pas en la narració baumaniana a la mera absència de referències territorials i de finalitat produïda per la confluència del periclitat dels Estats-nació i la imposició d'un model antropològic que fa de l'humà una factura rítmica, un índex de velocitat i canvi, abans que no una forma o un procés de formació (*Bildung*).

La Modernitat líquida diagnosticada per Bauman és, doncs, dubtosament, un terreny fecund per al conreu d'utopies. Ni territorialitat ni finalitat són propietats que se'n puguin destacar. No hi ha entitats sobiranes capaces de capitalitzar les esperances en un futur millor, ni retrats d'aquest futur que depassen la millora de les condicions individuals. Però, sobretot, el principal escull amb què es troba la utopia és el seu propi atreviment en evocar, en el si d'una era de velocitat i canvi, un punt eternament immòbil. Podem dir que l'estatisme de la utopia és la principal de les seves faltes.

El present es desenvolupa en una successió il·limitada d'instantes en què cada desenllaç representa l'obertura de nous inicis i exigeix redirigir l'interès. En aquesta cursa *ad infinitum* detenir-se en un punt es cobra al preu de perdre qui sap quantes —i com de prometedores— oportunitats i d'arriscar-se a l'exclusió d'un escamot que no espera els ressagats. Com si es tractés d'un personatge dostoievskià, el caçador que encunya el tipus de la Modernitat líquida no desitja pròpiament les captures que corona, sinó la seva pròpia persistència en un camí de perpètua persecució i conquesta. El seu

desig –i no perdem de vista que l'esclariment d'aquest és fonamental per al de les condicions de possibilitat de la utopia– no és alié als obstacles que genera sinó que més aviat se n'alimenta, tot situant l'individu en un camí que promet la seva pròpia auto-destrucció.

La magna narració del Progrés –en majúscula i en singular–, a l'ombra de la qual creixien les utopies, ja no té sentit en un món en què les cosmovisions fortes han sigut substituïdes per la *pulp fiction*. La pèrdua del poder de mobilització del futur és l'anvers del declivi d'una concepció de la història en tant que espai transcorregut entre moments radicalment diferents i irrepetibles, reunits i ordenats sota l'ègida d'un presumpte perfeccionament de la humanitat. És en el context d'aquesta problemàtica que Bauman sembla estar a la recerca d'un espai on siga possible reconquerir el caire esperançador del futur, més enllà de la mera absència, dels no-llocs, el no-relats o els no-subjectes.

El joc d'espills de la «consciència històrica desorientada»

A la llum del que hem exposat, sembla lícit asseverar que la d'aquest autor és una aportació compromesa en la seva construcció i sostinguda ella mateixa en la tensió entre tradició i modernitat, tant pel que fa a la revisió de la bel·ligerància que les diverses fases de la Modernitat mantindran contra tota herència, com en el diàleg amb un moment anterior, de límits vagues i variables, respecte al qual Bauman es pregunta la vigència dels conceptes heretats i la connexió amb les contrarietats contemporànies. En el seu mirar cap a la tradició, Bauman fa d'allò que en la seva taxonomia figurarà com a «Modernitat sòlida» l'espill en què el present es mira, tot reconeixent-s'hi no sense una certa perplexitat i pudor. Aquell programa civilitzatori que s'apressava per instaurar un futur més perfecte mitjançant l'establiment d'ordre i la supressió de la diferència, no pot negar un caire feréstec –Bauman és taxatiu en la delació d'una connexió intrínseca entre la Modernitat i l'Holocaust– que, tanmateix, no és il·luminat sinó per a ressaltar la pròpia barbàrie d'una època que corre a la deriva. En aquest sentit, l'expressió sembla apuntar, abans que no a la representació més o menys ajustada d'un període històric, a un artifici assagístic gràcies al qual és possible pensar el *salvatgisme* contemporani.

La Modernitat sòlida de Bauman és una entitat d'extensió vaga i d'enorme plasticitat. Les afirmacions que el fordisme constitueix l'autoconsciència d'aquest període o que la burocràcia, el panòptic, el *Konzlager* i el *Gulag* o les distopies d'Orwell i Huxley en resulten icones fonamentals,²⁹ fan pensar que la solidesa tradueix la història del capitalisme industrial i que, per tant, abastaria des de l'èxit o la generalització

²⁹ Z. BAUMAN, *Modernidad líquida*, op. cit., p. 31 i 63.

del model econòmic basat en la fàbrica, fins a la seva decaiguda, çò és, aproximadament entre l'equador del segle XIX i les dècades dels 60 o 70 del segle XX. Tanmateix, aquesta delimitació en cap cas és explícita, tot engrossint la perplexitat pel fet que «Modernitat sòlida» o «solidesa» no tenen entrada en l'índex analític de les obres de què en disposen.

D'altra banda, sota aquest mateix títol trobem reunides referències que involucren des d'E. Durkheim, K. Polanyi, Adorno i Horkheimer, M. Weber, C. Lévi-Strauss o M. Foucault a figures que excedeixen els límits temporals traçats anteriorment, com Hobbes, Diderot o Kant, així com tot el seguit d'accions i reaccions que acompanyen el pensament d'aquestes ben diverses figures.

La imprecisió, doncs, en els límits temporals que abraça la Modernitat sòlida alhora que l'intent d'englobar sota un mateix rètol i un mateix esperit una extensió tan considerablement àmplia, no poden deixar de suggerir-nos la simptomatologia d'una comprensió del passat immoderadament hipotecada amb un determinat descontentament cap al present, alhora que ens situen en la pista del caire quasi mític d'una entitat que es pretén diagnòstic d'una època.

Si des d'aquesta perspectiva revisem les obres de Bauman que s'articulen al voltant de la idea de liquiditat en les seves diverses manifestacions, trobem que hi ha un esquema dicotòmic constant d'acord amb el qual a cada aspecte de la Modernitat sòlida li correspon un motiu de crítica en la Modernitat líquida, i viceversa. A la pugna per l'autonomia i la depuració de l'espai entre el subjecte i la seva raó del primer estadi, hi correspon la intranscendència de la llibertat i la contradicció entre individu *de iure* i individu *de facto* del segon. A la ideologia de progrés que fa esdevindre la fi de la història una meta programada i efectuada pels propis homes, s'hi oposen la ignorància de què o qui caldria ser fet, el descrèdit dels intents passats de materialitzar aquest principi i la incertesa cap a un futur que es recolza en un present inestable. I com a corol·lari, la tendència sòlida a l'ordre i els seus temptejos amb el totalitarisme, són encarats al poder extraterritorial de la Modernitat postpanòptica líquida. A l'ètica del treball i la procrastinació, s'hi contraposen l'estètica del consum i l'obsolescència programada. Al matrimoni entre treball i capital, hi contesta la seva unió per conveniència. La solidaritat, les habilitats en la resolució de conflictes i les relacions socials profundes i duradores són desplaçades per la competència, la caiguda en desús de les habilitats per a la negociació i les relacions superficials i efímeres. Les estratègies d'individualització de l'home sense atributs de la Modernitat sòlida, el seu recolzament en la classe o l'aglutinament, s'enfronten a l'individualisme radical de l'home sense lligams de la Modernitat líquida. A les connotacions amoroses i metafísiques del sexe, el naixement i la mort de la primera fase, hi corresponen la reducció del sexe a un esdeveniment fisiològic, l'actitud tipus consumidor i la trivialització de la defunció. L'Estat-nació que substitueix les comunitats tradicionals en l'intent modern sòlid d'equilibrar seguretat i llibertat, és confrontat a l'omissió estatal líquida de la

«nativitat per naixement» i la colonització de l'esfera pública a mans de la privada. I, en conseqüència, a les comunitats postulades d'adés hi són encarades les noves «comunitats de guarda-roba».³⁰

Contrapuntejant passat i present d'aquesta manera, Bauman no tan sols obté la representació acotada d'un moment anterior respecte al qual l'actual introdueix alteracions essencials, sinó també, i abans que res, l'afortunada troballa d'una imatge del present. En un context en què a la dificultat inherent a la conceptualització de la contemporaneïtat s'afegeix la força distorsionadora dels processos d'acceleració històrica, el contrast entre moments als quals es concedeix la distància d'un canvi pràcticament epocal –bé que Bauman insisteix en la matriu comuna que permet parlar tant en un cas com en l'altre de Modernitat– permet frenar simbòlicament el moviment d'un temps que es viu com avançant a tota velocitat.

En el seu article «Pequeña filosofía de la aceleración de la historia», Olivier Remaud assegura que el sentiment d'acceleració de la història és indissociable de la imputació artificial d'un esperit del temps del qual es pressuposa la capacitat de resumir la substància del canvi que s'està produint, tot generant com a resultat una lògica de competència entre les èpoques.³¹ Servint-nos de les reflexions d'aquest autor al voltant d'allò que anomena «la mitologia de l'època», podem considerar que Bauman extreu del seu alçament de la Modernitat sòlida un recurs per a esquivar la dificultat de representar-se el present com una convergència amb sentit de diferents tendències polítiques, morals, estètiques, etc. La distància que s'estableix entre les dues èpoques proporciona el llenguatge provisional amb què respondre a la demanda apressant de dur a terme una primera racionalització del canvi.

De la terra erma de la liquiditat a la transformació del món en una realitat moderna

Que la Modernitat sòlida baumaniana constituísca una ferramenta heurística subordinada a la representació del present, podria entendre's com una constatació fronterera en la banalitat, tret que siga considerada des de la perspectiva de les possibilitats de projectualitat que aquesta mateixa circumstància selecciona per a la diagnòsi de Bau-

³⁰Tot i que mitjançant *Modernitat líquida* és possible obtenir un panorama general de tots i cadascun d'aquests aspectes, per a un major aprofundiment poden confrontar-se, per exemple: *Comunitat* per a les qüestions relatives als nous models de pertinença; *Por líquida* per a la metamorfosi de les concepcions del naixement i la mort; *Identitat. Converses amb Benedetto Vecchi*, València: PUV, 2010, quant al canvi en les estratègies d'individualització, també centrals a *Temps líquids*; *ibíd.*, per a l'evolució del paper de l'Estat; *Amor líquid* pot servir per a abordar la qüestió dels vincles socials, i *La societat assetjada* representa, especialment en la seva part final, una bona introducció al problema del futur en Bauman.

³¹O. REMAUD, «Pequeña filosofía de la aceleración de la historia», a: F. ONCINA (ed.), *Teorías y prácticas de la Historia Conceptual*, Madrid: Plaza y Valdes i CSIC, 2009, p. 349-366.

man. És a dir, quin passat ens permet pensar i quines expectatives de futur ens permet sostenir la tria conceptual de l'alternança sòlid/líquid.

Quant a la primera qüestió, hi ha el risc de veure en Bauman una mera idealització del passat, en base al to manifestament nostàlgic amb què dóna compte dels modes antics de desenvolupar les relacions humanes (familiar, d'amistat, sexuals, comunitàries...) o el compromís de les elits polítiques i econòmiques amb les classes baixes locals, per citar tan sols alguns dels exemples més cridaners.³² Si bé hi ha alguna cosa de certa en aquest judici, una lectura aital s'arrisca no gensmenys a passar amb excessiva lleugeresa pels contrapesos que Bauman reconeix en la Modernitat sòlida com el preu a pagar per la seva autocomprensió com a projecte.

En primer lloc, en Bauman hi ha una denúncia del caire fallit del projecte d'alliberament il·lustrat. La majoria d'edat entesa en termes de desempallegament del passat i la tradició no ha produït una societat millor ni, sobretot, homes més feliços. Ans al contrari, la destrucció d'aquells lligams tradicionals que feien de xarxa de protecció als individus –bé que al preu de limitar-ne la llibertat– ha encetat un nou procés de dissolució de tot fonament i tot marc de referència, que ha abocat a l'estat general d'incertesa i inseguretat en què ens movem actualment. I així mateix, el desplaçament de la mirada des d'un passat al qual emular a un futur en permanent intent de perfecció esponsoraria la creativitat d'esperits talentosos, però també va gestar una insatisfacció creixent cap al present que amb el temps esdevindria descrèdit cap al futur i addicció a les gratificacions immediates.

D'altra banda, la manera com el projecte il·lustrat pretenia garantir aquest avenir immillorable passava per la construcció d'un ordre impecable capaç de domesticar l'atzar i la dissensió. L'edat de la por a què s'associava l'Antic Règim havia de deixar pas a una era en què la ciència permetria predir i sistematitzar tots els processos amenaçadors per als humans i desbancar com a signe d'irracionalitat tota diferència causant de disputes. D'ací que Bauman arribi a assegurar que hi ha una relació més o menys directa entre «el món de transparència completa i ordre total» amb què somniava la Modernitat des dels seus inicis i «els somnis i fins del totalitarisme, dels comandants dels camps de concentració i dels administradors dels cementiris».³³ I per si aquesta deriva no suposés prou fracàs en si mateixa, el pla il·lustrat tampoc no va resultar reeixit quant a propiciar un futur mancat de pors, catàstrofes i enfrontaments potencialment destruc-

³² Per exemple, quan titlla d'«oasis d'intimitat enmig del desert àrid de la despersonalització» o «lloc de recreació compartit, d'amor i amistat» les llars d'adés (*Amor líquido, op. cit.*, p. 89); quan es pregunta si «aquelles velles i suposadament antiquades companyes del sexe [les seves íntimes connexions amb l'amor, la seguretat, la permanència, la immortalitat gràcies a la continuació de la nissaga] eren potser els seus suports necessaris» (*ibid.*, p. 69-70); o quan es refereix a les fàbriques anteriors a la generalització de la flexibilitat laboral com a fonts de sentit per als projectes de vida individuals i indrets que sostenien la plausibilitat de la idea de bé comú (*Modernidad líquida, op. cit.*, p. 38, o *Tiempos líquidos, op. cit.*, p. 98).

³³ Z. BAUMAN, *Miedo líquido, op. cit.*, p. 214.

tius, allò que havia d'ofèrir *a posteriori* la justificació per al seu caire autoritari. Les nefastes condicions per a la predicció, el debilitament de l'autoritat local, la fragilitat dels lligams socials o la pèrdua de les habilitats necessàries per a enfrontar conflictes fan d'aquesta, lluny del disseny realitzat pels il·lustrats, una nova època de la por. El nou estat de solidesa al qual s'aspirava ha resultat oferir en la pràctica únicament dues eixides: o la seguretat d'un règim totalitari o la llibertat d'una situació de caos.

En la demanda per la projectualitat de l'articulació sòlid/líquid resulta, però, encara més significativa la pregunta per quina Modernitat no ens permet pensar aquest joc de textures. I és que l'èmfasi sobre l'apel·latiu sòlid per a la primera fase de la Modernitat fa esdevenir la seva dosi de liquiditat una circumstància quasi incidental o accessòria, per molt que es reconega la càrrega de renovació insistent de què necessàriament va prenyat el mateix terme «Modernitat». L'efecte indesitjable d'aquest decantament és que la categorització baumaniana resulta poc operativa a l'hora de pensar el gran desequilibri rítmic que l'època moderna devia suposar per als qui l'habitaren ja en els seus inicis. Des d'un Hamlet a qui Shakespeare fa afirmar que «els temps estan desballestats» a un Nietzsche que qualifica de nova barbàrie «l'acceleració monstruosa de la vida», els segles precedents a aquest diluït segle XXI estan replets de testimonis que denuncien com a marca epocal l'imperi d'allò velocífer i els fenòmens de depauperació que comporta.³⁴

Quant a la segona qüestió, les expectatives de futur que la diagnosi de Bauman possibilita sostenir, la seva afeció a aquells elements de la Modernitat sòlida la pèrdua dels quals traduiria el malestar del nostre temps, fan passar inevitablement la seva aposta de futur per una determinada recuperació del passat. No de les condicions socials, polítiques, econòmiques... pròpies de reclams restauracionistes, sinó d'aquell esperit que segons se'ns conta va animar una època sencera a entendre's integrada en l'elaboració d'un projecte col·lectiu. Recolzant-se en Adorno, Bauman parla de recuperar la voluntat socialment compartida de convertir el futur en la promesa d'una doble realització: la del subjecte com a individu i la de la humanitat com a espècie.³⁵ La lluita moderna per l'autonomia o l'autodeterminació no estaria conclosa ni conduiria necessàriament a tota la sèrie de nefastes concrecions que hem hagut de testimoniar. Abans bé, cabria una altra modernitat no menys moderna que les realitzades.

³⁴ Cfr. W. SHAKESPEARE, *Hamlet*, Trad. de José María Valverde, Barcelona: Planeta, 1980, p. 29; F. NIETZSCHE, *Humano, demasiado humano: un libro para espíritus libres*, Trad. d'Alfredo Brotons, Torrejón de Ardoz: Akal, 1996, § 282 i 285, p. 178-180; el neologisme «velocífer» (*veloziferisch*) li'l devem a Goethe, que en una carta de 1825 a Nicolovius escriu: «No tinc més remei que considerar que la major desgràcia de la nostra època, d'aquest temps que no permet que res madure, és que devorem cada instant al cap d'un instant, que arruïnem el dia abans que acabe, i que així vivim sempre al dia, sense engendrar res» (citat a R. KOSELLECK, *Aceleración, prognosis y secularización*, Trad., introducció i notes de Faustino Oncina, València: Pre-Textos, 2003, p. 24, nota al peu 17). Per a una introducció a les reaccions modernes al sentiment d'acceleració, vegeu: H. ROSA, *Beschleunigung, op. cit.*, especialment el capítol 2 («De l'amor al moviment a la llei de l'acceleració: mirades sobre la modernitat»).

³⁵ Cfr. Z. BAUMAN, *Miedo líquido, op. cit.*, p. 218-219; vegeu també el capítol «Emancipació» a: ídem, *Modernitat líquida*, p. 21-58 i especialment p. 57-58.

En aquest sentit, les dues qüestions assenyalades a propòsit de la projectualitat de la diagnosi baumaniana es mostren mútuament dependents. A contracorrent de l'allunyament entre espai d'experiència i horitzó d'expectativa descrit per Koselleck, el pronòstic de Bauman s'ancora a la seva particular construcció del passat, tot travant la reconquesta d'una certa futuroflia, a la consagració de la Modernitat com a tradició per a la pròpia Modernitat. Així, tot i que Bauman no ha deixat d'oferir traces del que creu que serien bones opcions per a l'avenir de les societats modernes,³⁶ en què s'haja de concretar aquest pervindre sembla subordinar-se a la molt més peremptòria tasca d'assenyar les bases per tal que el subjecte modern líquid recupere la confiança en el futur, la voluntat d'intervindre-hi i la convicció de la dimensió necessàriament pública d'aquest programa. Al fil d'aquesta reactualització de l'estendard modern de l'autodeterminació, Bauman reconeix en les faccions de la contemporaneïtat els factors del que podria ser tant el seu final catastròfic com el principi de noves esperances. Segons conclou, entre el neguit i l'alé, esperem que l'elecció entre aquests dos futurs segueisca estant en les nostres mans.³⁷

Nerea MIRAVET SALVADOR

Universitat de València

nerea.miravet@uv.es

Article rebut: 21 de maig de 2013. Article acceptat: 2 de setembre de 2013

³⁶ Per exemple, en obres com *Europa: una aventura inacabada*, Barcelona: Losada, 2009; *Múltiples cultures, una sola humanitat: «Si perdemos la esperanza será el fin, pero Dios nos libre de perder la esperanza»* (entrevista de Daniel Gamber Sachse), Buenos Aires: Katz, 2008; o *El arte de la vida: de la vida como obra de arte*, Barcelona: Paidós, 2009.

³⁷ Cfr. Z. BAUMAN, *Miedo líquido*, op. cit., pàg. 228. Amb ànim de suggerir la pertinència d'un examen del pensament de Bauman articulat al voltant del parell natura/cultura, no voldria deixar de remarcar la gran semblança que el retrat de la Modernitat líquida manté amb el nou (*nouvel*) estat de natura de què Rousseau alertava els seus contemporanis: aïllament, submissió al capritx de tirans, igualtat fundada en el no-valor de tots, irrellevància de la llibertat, etc. (Cfr. J.-J. ROUSSEAU, *Discursos: Profesió de Fe*, Trad. de Josep Sala, Barcelona: Laia, 1983, p. 153-155; o també: R. BARTRA, *El salvaje artificial*, Barcelona: Destino, 1997, p. 320).